

ФӘНИС ЯРУЛЛИН 🦉

ХУЖА

ХУЖА

(хикәя)

Фәнис Яруллин

bayğış

Ерак әбисенең үлүе турында Рөстәм армиядә хезмәт иткәндә ишетте. Әнисе бер хатында сүз арасында гына болай дип кыстырын куйган иде: «Теге хатымда язарга онытканмын: ерак әбиең үлеп китте. Өен «Рөстәм улыма», дип әйтеп калдырган, ди. Син кайтканчы сатып, акчасын синең исемгә салып куйыйкмы, әллә хәзергә торсынмы?» Рөстәм: «Торсын!» дип язды.

Инде менә хезмәтен тутырып кайткач, эшкә урнашканчы, авылдагы өйне сатып килергә кирәк иде.

– Син сату-алу эшләренең рәтен белмәссең инде, улым. Әллә сиңа ияреп үзем кайтыйм микән? – диде әнисе. Рөстәм: «Ихтыярың» дигәндәй, жылкы сикертеп куйды. Ул инде авылны, әбисе яшәгән йортны онытып бара иде.

Рөстәм жиде яшыкә кадәр ерак әбисендә үсте. Жәй көннәрендә авыл малайлары белән елгада чукмарбашлар тотты, су коенды, тәне каралып пешкән чия төсенә кергәнче кояшта йөрдө. Ерак әбисенең казлары бик уңа торган иде. Бәбкә саклау, бәбкә ашату кебек эшләрне әбисе гел Рөстәмгә кушты. Рөстәм үзе дә каз бәбкәләрен бик ярата иде. Ишегалды уртасындагы ярлык табаларга ачыган катыкка туралган ипине сала башлауга «пип-пип» диешеп бәбкәләр килә. Ата каз исә «без ашау-эчү кебек эшләрдән өстен» дигән сыман, озын муенын югарыга сузып читтә басып тора. Күрше-тирә

малайлары аларның ата казына ярты чакрымнан сәлам биреп китә, кайберләре дуслашырга теләп тәмле-тәмле ризыклар күтәреп чыга, әмма ата каз тамакка сатылмый. Бәбкәләре янына чит кешеләрне жиберми. Бары тик Рөстәмгә генә алар тирәсендә кайнашырга рөхсәт ителә. Рөстәм кайчакта күңеле нечкәреп иркә жан ияләрен кулына ала, йомшак мамыкларын битенә тидерә, ипине учына салып кулыннан ашата. Мондый чакларда ата каз: «Артыгын кыланма, бик иркәләп балаларны бозуың бар, тс-сс!» - дигәндәй, бер читтән карап, ыслап кисәтү ясый.

Көзләр җитсә, ишегалды казлар тавышы белән тула: «Гу-гу-гу, га-га-га». Канат кагалар, хәтта кайчак очып та киткәлиләр. Тик артык биек күтәрелмиләр. Телефон баганасы биеклегенә күтәрелүгә, муеннарын сузып, жиргә карыйлар да, төшү ягын чамалый башлыйлар. Кайберсе электр чыбыгына элгеп гомере белән сабуллаша. Күрәсен, биеклеп яулау кай вакыт корбан таләп итәдер.

Рөстәм ишегалдына килеп керүгә элеккечә каңгылдашып казлар каршы алып дип көткән иде булса кирәк, төрле жирдә төрле чүп-чар аунап яткан буш ишегалдын күргәч, күңеле сүрелеп китте. Әнисенең:

— Ерак әбиеңнең өе таза күренә әле. Шөкер, ишек-тәрәзәләрен ватмаганның, яртылаш сүтеп бетергәннәрдер дип курыккан идем, - дигән сүzlәрен дә ишетмәде.

Өйгә кергәнче башта ишегалларын урап чыкты ул.

Әле яз башы гына. Койма буйларында, абзар яннарындагы кычтканнар, әрекмәннәр борын төртеп маташа. Бәбкә үләннәре сукмак буйларына келәм булып жәелергә өлгермәгән. Тәрәзә каршындагы сиреньнең бүртелгән бөреләреннән әчкелтем ис килә. Рөстәм утынлыкта аунап, шактый тутык капларга өлгергән балтаны бүкәнгә кадап куйды. Әз генә җилгә дә шыгыр-шыгыр итеп әле ябылып, әле ачылып утыручы абзар капкасын барып япты. Ишегалдындагы тәртипсезлек ошамый

иде аңа. Ул кителен салып казыкка элде дэ койма буендагы ишелгән утыннарны өяргә кереште.

– Син үз йортына кайткан хужа кебек кыланасың, – диде әнисе, елмаеп.

– Мин хужа бит, – диде Рөстәм.

Әнисе Рөстәмнең бу сүзләренә артыгын игътибар итмәде. Аның үз борчуы бар иде.

Ул эшеннән өч кенә көнгә сорап киткән иде. Бер көне юлда үтте. Тизрәк өйне алырдай кеше табарга кирәк. Аннан бигрәк, өйнең күпмерәк торуйн беләсе иде. Алданып куюың бар. Шул турыда уйлар вакытта, Рөстәм, бала-чага сыман, юк-бар белән мавыга. Нәрсәгә кирәктер аңа утынлыктагы тутыккан балталар, чаты сынган сәнәкләр? «Мин хужа» дип маташкан була тагын. Хужа икәнсең, әнә өенә тизрәк сату ягын кара. Күбрәк бәя каерырга тырыш. Таралган утынны өйгәнсең дип кенә артык бәя бирмәсләр.

Улының житди була белмәве ананың кәефен жибәрде, ләкин кичерешләрен Рөстәмгә сиздермәскә тырышты.

– Әйдә, улым, өйгә керик, – диде ул, мөмкин кадәр йомшак итеп. – Мин анда бер үзем генә керергә куркам.

Бусаганы атлап керүгә, иң беренче булып күзгә ташланган нәрсә – өй эчендәгә тәртип иде. Әйтерсең, ерак әбиләре каядыр шушы тирәгә йомыш белән генә чыккан да менә-менә әйләнеп керәчәк.

– Шәп-шәп, – диде Рөстәмнең әнисе, – әбиң әйберләрен әрәм-шәрәм итмәгән. Кызыл башлы сөлгеләренә кадәр элекке урынында эленеп тора. Болар хәзер модада. Андый нәрсәләргә аерыбрак куныйк, алып кайтыбыз. Ә кирәкмәстәйләргә өйне алган кешегә калыр.

Буш булмас әле, бәясен бирерләр.

Рөстәм әнисенен сүзенә катнашмады. Ул бәләкәй чакта үзе йоклаган агач карават янына килеп утырды. Кайчандыр авыл остасы гына ясап куйган бу караватның зәңгәр буяулары

инде куба башлаган. Бер башына әле Рөстәм пәке белән чокып «әни» дип тә язып куйган иде. Тырышып-тырмашып карават башын каезлап ятканда, әбисе кайтып кергән иде:

– Нишлисең, улым? Нигә юнасың ул карават башын? - диде әбисе, тавышын күтәрми генә.

– Юнмыйм, язам! - диде Рөстәм. - Мин анда «әни» дип язам. - Рөстәм күрше малаеннан кайбер сүзләргә укырга, хәтта язарга өйрәнгән иде.

– Нәрсә, әниңне бик сагындыңмыни, улым?

– Сагындым, - диде Рөстәм һәм мышкылдый ук башлады.

– Йә, йә, - диде әбисе, - малайның башыннан сыйпап. - Егет кеше жылап тормый инде. Без синең белән этн-әниңә хат язып жибәрербез әле. «Сагындык», диярбез. «Без инде бик үстек», диярбез. Шулаймы?

Рөстәм шул чакта язган язуын карады. Көчсез кул белән чатлы-ботлы итеп язылган «әни» сүзгә кат-кат буялган булуга карамастан һаман ап-ачык күренә иде.

– Мин күршеләргә кереп чыгам, бәлки алар берәр өй алырга теләүчене беләләрдер, - диде әнисе.

Балачагы шунда үткәнгәме, Рөстәмгә мондагы һәр нәрсә кадерле һәм якин иде. Ул мич артларын урап чыкты, почмак яктагы савыт-сабаларга күз төшерде, башы яртылаш янган табагачны тотып озак кына кулында әйләндерде. Нәрсә эзләгәннен ул үзгә дә белми иде.

Әнисе күршеләрендә озак тормады, бер карт ияртеп кайтты.

– Әссәламегаләйкем! - диде карт, көр тавыш белән. - Бу өйгә күптән сәлам биргән юк. Хуҗа кайткан икән. Әйдә, күрешеп жибәрик булмаса. - Карт куш куллап Рөстәм белән күреште. Оныткансыңдыр инде, шактый сулар акты бит. Соңгы вакытларда бик кайта да алмадың. Мин синең белән уйнап үскән Илгизнең бабасы булам, Рөстәм улым.

Рөстәмнең күзләрендә кызыксыну чаткылары кабынды.

– Илгиз кайда хәзер, Сәмигулла бабай? – Рөстәмнең «Сәмигулла бабай» дип исеме белән эндәшүе картның күчеленә хуш килде.

– Онытмагансың икән әле, рәхмәт-рәхмәт, улым. Ә Илгиз әфисәрлеккә укый, Рөстәм улым. Быел бетерә инде. Бәләкәйдән үк командир булам дип хыяллана иде, тәки үзенекен итте. Әти-әниләре агрономлыкка укытырга бик тырышканыяре югыйсә. Юк, нигәдер жирне якин итмәде. Син соң, Рөстәм улым, нинди ниятләр белән йөрисең? Ерак әбиегезнең өен сатабыз дисеңме инде?

– Исәп шулайрак иде.

– Әйе, – дип кушылды Рөстәмнең әнисе, – өйне күрәләтә монда черетеп булмый бит инде. Алучы тапсак, тизрәк сатып жибәрергә иде.

– Алучысы табылыр ансы, – диде Сәмигулла карт, – хәзер авылда кеше акчалы. Кемгә башка чыгарга кирәк, кемгә нәрсә, дигәндәй. Әйе, алучысы табылыр. Өе таза. Хәтерем ялгышмаса, Газдә күршенең өен колхоз моннан ун ел элек кенә сипләп биргән иде. Ә сипләгән өй яңадан ныграк була ул. – Сәмигулла карт өйне күздән кичерде. – Баяне рәхәтләнеп сорый аласың, – диде ул. – Бу йорт әле теләсә кемне картайтырлык. Мин үзем кешеләргә әйткәләрмен. Авыл халкы кешесез йортны яратмый – алырлар. Тулке менә мәшәкәтләрәк чакта кайткансыз. Колхоз язгы чәчүне бетерергә дип ашыга, кешеләрнең бакча сөрәсе, бәрәңге утыртасы бар.

Рөстәм Сәмигулла картны озата чыкты.

– Берәр себерке табылмас микән сездә? – диде ул.

– Ник табылмасын?! Әйдә, себеркенең жаның теләгәнөн биреп чыгарымын.

Рөстәм солдат фуражасын казык башына элөп куйды да ишегалдын себерергә тотынды. Себереп, чистартып жибәргәч, үләннәр калкып киткәндәй булды. Әнисе учакта ут тергезде, ашарга пешерде, идәннәрне юып алды. Өйгә нур

инде. Моржадан төтен чыкканын күрөп, күрше-күлөн керде, һәркем өйгә үзенчә бая куйды, киңәшен бирде. «Зур үскән, егет булган», дип, Рөстәмне мактадылар. Килгән-киткән кешеләргә аеруча Рөстәмнең пөхтәлегә, тәртип яратуы күзгә ташланды.

– Хужа икәнлегә күренеп тора, бөтенесен белеп эшли, - диештеләр алар.

Йокларга соң гына яттылар. Рөстәм үзенң агач караватында йоклады. Төшөндә ул казлар белән саташты. Имеш, теге усал ата каз ыслап аңа таба килә. Рөстәм: «Мин бит синең бәбкәләреңне карап, тилгәннәрдән саклап үстергән малай, әллә танымыйсыңмы?» - ди. - «Тс-сс, тс-сс! - ди ата каз, - ерак әбиеңне уятасың, кычкырма». «Ерак әбием үлгән шул инде минем». «Юк, үлмәгән, аның моржасыннан төтен чыга».

Тагын әллә нинди төшләр күрөп бетерде Рөстәм. Соң ятуга карамастан, иртүк торды. Әмма ул торып чыкканда күрше Сәмигулла бабайлар трактор белән бакча сөрөп яталар иде инде.

– Әллә бер рәттән сезнекен дә сөрөп ташлыйбызмы? - диде Сәмигулла бабай. - Тракторга иркенрәк жирдә эшләве хайлырактыр. Югыйсә борыла алмыйча азаплана.

Рөстәм тракторчыны үсмер малай дип уйлаган иде.

– Энекәш, - дип кычкырды ул аңа, - әллә айгырыңны икәүләп авызлыклайбызмы? Берүзең генә буйсынмаска маташа бугай.

– Буйсыныр, буйсындырырбыз, - диде тракторчы һәм каты итеп газга басты. Шунда гына Рөстәм аның кыз кеше икәннән белде.

– Туктале, сеңелем, - диде Рөстәм, кабина белән янәшә чабып.

– Кайчан син минем абыем булдың соң әле? - диде кыз, тракторын туктатып. - Я, нәрсәгә разбой саласың? Синең

бакчаңны да сөрергәме?

Рөстәм сикереп кабинага менде.

– Бер-ике урым әле?

– Юк, юк, - диде кыз, - теләсә кемгә трактор бирергә, әллә аны әбиеңнең бәләкәй арбасы дип белдеңме?

– Алайса башта танышып жибәрик, - диде Рөстәм һәм кызга кулын сузды. - Рөстәм.

Кыз сизелер-сизелмәс кенә елмаеп куйды.

– Безнең авыл егетләре кызлар белән бәрәңге бакчасында танышмый торганнар иде, - диде ул һәм егетнең көрәктәй учына үзенең нәни кулын салды. - Камилә булам. Моннан ары сеңелеңнең исемен онытма.

Камилә тракторын урыныннан кузгатты. Үзе, педальләргә аягы житмәгәнлекне егеткә сиздермәс өчен, җайлабрак утырды. Рөстәм мык астыннан елмаеп кызның хәрәкәтләрен күзәтте.

– Нишләп мондый ирләр һөнәре сайладың, Камилә сеңелкәш? - диде ул, «сеңелкәш» сүзенә юри басым ясап.

– Сезнең кебек тәти абыйларыбыз авылдан таю ягын карый бит, тракторлар безгә – сеңелләргә кала хәзер.

Алар шулай бер-берләренә төртмә сүзләр әйтешеп алдылар. Тик үпкәләшмәделәр. Рөстәм үзенең армиядә нинди машиналарда эшләвен сөйләде.

– Шул арада машина сагындырган, менә синең тракторың пытырдаганны ишеткәч, йөрәк түзмәде, - диде ул.

– Сине әбиеңнең өен сатарга кайткан диләр бит.

– Нәрсә, бу хәбәр авылга таралып та өлгердемени инде?

– Шуның өчен авыл диләр аны, - диде Камилә. - Бездә кемне кем озата баруына кадәр билгеле.

– Алайса безнең сөйләшүбезне дә бөтен авыл ишетеп торадыр, - диде Рөстәм, шаярып.

– Көлмә, көлмә, - диде Камилә, - әлбәттә ишетеп тора. «Урман – колак, кыр – күз», дигәннәр бит. Ә авыл урман

белән кырның жаны, йөрәге. Күз күргән, колак ишеткән нәрсәләр шул жан аша үтә.

– Кара, кара, - диде Рөстәм, - авылда шундый акыллы сеңелем бардыр дип уйламый идем. Әмма бик акыллы булсаң да тракторыңны берәзгә миңа биреп торырсың инде. Куллар кычыта башлады. Син курыкма, тракторыңны ватмам. Курыксаң, янымда утырып йөри аласың.

Камилә Рөстәмнең буыңга төшүенә каршы тора алмады, тракторын егеткә бирде. Рөстәм ниндидер бер сусау белән рычагларга ябышты.

– Бик чаптырма, - диде Камилә, - монда хәрби полигон түгел. Сәмигулла бабайларның мунчасын күчереп куюң бар.

– Курыкма, сеңелем, Рөстәм абыең барында бернидән дә курыкма. - һәм Рөстәм ике бакчаны буразналар белән тоташтырып сөрергә тотынды. Ул арада аның әнисе дә йокыдан уянып ишегалдына чыкты.

– Рөстәм, улым, нишлисең? - дип кычкырды ул.

Тик Рөстәм трактор тавышы белән аның сүзләрен ишетмәде.
– Кеше көлдереп йөрә инде, - дип сөйләнде ана үз-үзенә. - Безгә тизрәк өйне сатарга кирәк, ә ул бала-чагалана.

– Кемне тиргисең? - диде Сәмигулла карт, аның янына килеп. - Малаең жирне сагынган. Сөенергә кирәк моңа.

– Жирне сагынырга, ул шәһәрдә туган бала ла.

– Ул шәһәрдә туса, әбисе монда туган, син монда тугансың. Кан тартадыр. Син үзең сагынмыйсыңмы жирне?

– Минем тормышым, дөньяам шәһәрдә. Авылны сагынып торырга вакытым юк.

– Эйе, әниегез янына кайтырга да вакыт тапмадыгыз. Мин сине гаепләп әйтмим, кызым. Синдәйләр күбәеп бара, шуңа йөрәк әрни. Әниегез матур яшәде. Көчә барында умыртып эшләде. Мин әле аның элгәре елларда көлтә бәйләгәнән яхшы хәтерлим. Ул бәйләгән көлтәләр солдат биле кебек нәзек, мәңгә таралмый торган иде. Аннан фермада... Ул

сауган сөтләрне бергә кушсаң, бер инеш булыр иде. Үлгәндә дә кешегә мәшәкать тудырмады. Кеше ничек яшәсә, шулай үләдер, күрәсең.

Сәмигулла карт тынып калды. Рөстәмнең тракторны оста йөртүенә, борылышларда орынмый-бәрелми борылуына сокланып:

– Солдатта булганлыгы әллә каян күренеп тора, - диде.

Берничә сәгать эчендә ике бакча сөрелеп бетте.

– Ашарга керегез, балалар, - диде Сәмигулла карт. - Карчык бәрәңгеләрнең иң симезләрен пешереп куйды. Суынганчы ашап алыгыз.

– Ансы ярый, - диде Рөстәм. - Әйдә, сеңелем, ашап алайык. «Ашаган малда өмет бар», ди торган иде безнең әбекәй.

Камилә ялындырып маташмады. Башындагы кепкасын салып атты да:

– Кил әле, - диде Рөстәмгә, - су салып тор. Шәһәр егетләре авыл кызларының кулына су салырга яраклы микән.

Рөстәм шукланып кызның яка астына да берничә тамчы су жибәргәләде. Камилә чырылдап кычкырмады, уңай вакыт туры китереп егетнең үзенә су сипте. «Ә-ә, син шулаймыни әле?» - дип, алар бер-берсен куышын киттеләр. Яшьләрнең шаярганнарын Сәмигулла карт канәгатьләнү белән карап торды. Бу нәрсә Рөстәмнең әнисенә генә ошамады:

– Бала-чагалар!

Төшкә таба өйне алырга дип бер хатын килде.

– Бу урынга күптән кызыгып йөрим инде, диде ул. - Төмәннән килен белән малай кайтырга тиеш иде. Карт белән уйлаштык-уйлаштык та өй алып куярга булдык. Бәлки авылда төпләнеп калырлар. Үзең беләсең, яшьләр ата-ана янында торырга яратмый хәзер. Ә үзләренә аерым өй булса...

Хатын үз хәле белән таныштырганнан сон читләтеп кенә сүзне йортның бәясенә күчерде.

– Өй әйбәт, сыенда, - диде Рөстәмнең әнисе, - өч мең ярым сорарга дип торам инде.

– Кыйбатрак икән, - диде хатын. - Нишлисен, кирәкнең кыйбаты юк диләр. Алырбыз.

Сату-алу эшләре тиз хәл ителде. Тик Рөстәм генә каядыр китеп юкка чыкты, «һаман шул кызга бакча сөрешеп йөриме. Авыл кызларына чытлыкланырга гына бир инде».

Рөстәм караңгы төшкәч кенә кайтты. Аның күңеле күтәренке иде. Озак итеп пошкырына-пошкырына юнды, көзгә каршына килеп чәчләрен тарады.

– Син әле йокларга ятмадыңмыни? - диде ул әнисенә.

– Йокларсың синең белән, - диде әнисе, чын-чынлап үпкәләп. - Чыгып китте дә юк булды. Ә мин монда ут йотып утырам.

– Нәрсәгә ут йотасың? Мин бит бәләкәй бала түгел, югалмам. Нәрсә диләр әле миңа? «Хужа» диләрме? «Хужа» дигән сүзнең мәгънәсе бик зур аның, әни. Хужа!

– Авыл халкы сиңа көлеп шулай ди. Син, беркатлы нәмәрсә, аларның үзеңнән көлгәнән аңламыйсың.

– Юк, әни, көлеп әйтә торган сүз түгел бу.

Ана белән бала бәхәсләшеп алдылар.

– Ярар, - дип килешкәндәй итте ана, - бу хакта сүзне бетерик: мин өйне саттым. Иртәгә авыл Советына барып, тиешле кәгазьләрен тутырысың. Өйгә бит син «хужа». - Бу сүзне ана юри мыскыллап әйтте.

Саттың? - диде Рөстәм, бик гажәпләненп.

– Нигә аңа исең китте? Без өй сатарга кайтмадыкмыни?

Рөстәм әнисенә сүзләренә җавап бирмәде. Нишләптер аңа бик күңелсез булып китте. Көне буге шаяруы-көлүе шуңарга булган икән. Артык шаярган чакларда әбисе аңа: «Чү, чү, улым, алай артыгын шашма, еларсың», - ди торган иде. Рөстәм тәрәзәне ачып җибәрде.

Өйгә әчкелтем сирень исе тулды.

– Юк, – дип уйлады Рөстәм. – Мин хужа кеше. Өйгә генә түгел, үземнең язмышыма, киләчәгемә хужа. Миңа авыл ошый. Авылның казлары, маэмайлары, койрык чәнчеп чабучы бозаулары, ачык күңелле кешеләре ошый. Бәлки минем бәхетем шушындадыр. Аның әбисе: «Кеше бәхет эзләп читкә чыгып киткәндә, туган җире елап калыр», – ди торган иде.

Рөстәм ныклы карарга килеп тәрәзәне япты. Әнисе инде йокыга китеп бара иде. Ул әле иртәгәсен улы белән нинди сөйләшү булачагын белми иде.